

org/external/pubs/ft/gfs/manual/rus/index.htm.

5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blog-pfm.imf.org/files/fad-technical-manual-6.pdf>.

6. Податковий кодекс України : від 02.12.2010 р. № 2755-VI // Голос України. – 2010. – № 229–230.

7. Урядом оприлюднено Концепцію реформування податкової системи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : sts.gov.ua/media-tsentr/novini/158489.html

Стаття надійшла до редакції 06.06.2014 р.

УДК 351.72:347.73(477)

О. О. Бригінець,

к.ю.н., доцент кафедри фінансового права,
Національний університет ДПС України

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ОСНОВА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті розглянуто процес впливу тіньової економіки на стан вітчизняної фінансової безпеки держави. Визначено особливості функціонування тіньового сектору економіки України.

В статье рассмотрен процесс влияния теневой экономики на состояние отечественной финансовой безопасности государства. Определены особенности функционирования теневого сектора экономики Украины.

The paper deals with the role of a perfect definition of the impact of shadow economy on the life of society. It determines peculiarities of the domestic legislative support for fighting shadow economy. The paper is prepared with the use of legal acts which are in force and relate to this problem.

The title of the paper: Unshadowing of economy as the basis of financial security of the state. It is noted that one of the key factors that negatively affect the condition of the financial security of the state is extensive manifestation of shadow economic acts.

A lot of papers in domestic and foreign scientific literature are devoted to fighting shadow economy, but they mainly describe shadow economy as a national phenomenon, and it is not considered as a factor affecting the state of financial security.

The aim of this paper is to determine the operation of the shadow sector of the national economy and the process of its unshadowing as a basis for the provision of financial security of the state.

The paper determines the reasons which led to a significant spread of shadow relations in the economy of our state and the consequences to which it led. Some aspects of the unshadowing of the domestic economy are also considered. Besides, the paper analyses the Concept of reforming of the tax system of Ukraine, prepared by the Cabinet of Ministers of Ukraine and intends to implement a fundamentally new mechanism of tax administration.

The author concludes that most of the changes that have occurred recently in the legislation in the sphere of implementation process of unshadowing of the economy as a threat to the domestic financial security of the state, there are only a declaration of intentions to fight the shadow economy. Our state, like others, seeks to minimize this phenomenon and its impact on financial security of the state.

Ключові слова: фінансова безпека держави, тіньова економіка, загроза фінансовій безпеці.

У сучасних умовах, коли в українській економіці спостерігаються негативні процеси: відсутнє зростання ВВП, не є стабільною національна валюта, зменшуються грошові доходи населення, виникає невідкладна необхідність у проведенні якісної економічної політики та подоланні тих глибоких деформацій, які сформувалися раніше. Без сумніву, ключовою проблемою, яка заважає здійснювати позитивні зрушення у сфері фінансової безпеки держави, є тіньова економічна діяльність суб'єктів ринкових правовідносин.

За інформацією колишнього Міністра економічного розвитку і торгівлі України П. М. Шеремети, близько половини економіки нашої держави перебуває в «тіні». Не можна не погодитися з його твердженням, що миттєвої детінізації 50 % економіки не може відбутися, а у більш розвинених державах світу рівень тінізації економіки становить близько 10–15 % [1].

Дійсно, перехід від адміністративно-командної до ринкової економіки більшості пострадянських держав, у тому числі і України, супроводжувався значним підвищенням рівня численних загроз фінансовій безпеці держави, серед яких одне з провідних місць належить феномену тіньової економіки. Особливо нині, в умовах фінансово-економічної кризи, коли у нашій державі присутні негативні явища в економічному житті суспільства, існує реальна загроза тотальній тінізації економіки Укра-

їни, що, у свою чергу, становить реальну загрозу національній безпеці нашої держави.

Боротьбі з поширенням такого явища, як тіньова економіка, у нашій державі та за її межами було присвячено багато досліджень. Серед учених, що вивчали цю проблему, варто виділити насамперед В. І. Антипова [2], З. С. Варналія [3], В. М. Поповича, О. В. Турчинова. Проте вони в основному досліджували можливість процесу детінізації економіки, приділяючи лише опосередковану увагу правовим питанням регулювання забезпечення фінансової безпеки держави за умов масштабного функціонування тіньової економіки. А неналежне забезпечення стану фінансової безпеки держави є передумовою для погіршення добробуту українського суспільства.

Потреба у поглибленому дослідженні даної теми зумовлена діяльністю нашої держави, яка спрямована на широку інтеграцію з Європейським Союзом за умов подальшої глобалізації. Також важливого значення набуває вивчення і переосмислення досвіду державної протидії негативним проявам тіньової економіки на світовому рівні. Адже зменшити негативний вплив цього явища можна лише заручившись допомогою сусідніх держав. Необхідно зазначити, що наявні дослідження мають здебільшого узагальнений характер та розглядають функціонування тіньової економіки у нашій державі загалом, без належної секторальної диференціації.

Мета статті полягає у визначенні функціонування тіньового сектору вітчизняної економіки та процесу її детінізації як основи для забезпечення фінансової безпеки держави.

На сьогодні тіньова економіка продовжує набувати організованого характеру в Україні, використовуючи все нові й нові форми діяльності. Для зниження її рівня застосовується досить багато способів і засобів, але, незважаючи на активні дії, знизити рівень тінізації економічних процесів в Україні та зменшити вплив тіньової економіки на соціально-економічну ситуацію в державі поки що кардинально не вдається.

Не викликає сумніву той факт, що тіньова економіка є досить складним і суперечливим явищем, і саме цим пояснюється існування великої кількості диференційованих підходів до вирішення цієї проблеми. На сьогодні як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці не вироблено єдиного комплексного підходу до понятійного апарату наукових досліджень у даній сфері, причин виникнення та розвитку, методів оцінки тіньової економіки та напрямів її подолання. Тіньова економіка як явище трактується під різним кутом зору, з використанням економіко-статистичного, правового, етичного підходів.

Ще однією проблемою українського суспільства є значна терпимість до тінізації суспільних процесів. У даному випадку розуміється не лише тіньовий (я тому числі кримінальний) сегмент економіки, яка являє собою складний зв'язок легальних, напівлегальних і позалегалітних зв'язків у суспільстві. Ця теза також означає, що при застосуванні заходів впливу щодо обмеження поширення тіньової економіки не враховуються всі чинники, від дії яких залежить вихід останньої з «тіні». Отже, проблема пошуку шляхів боротьби з цим явищем та детінізації економіки України є актуальною та важливою як з погляду наукових досліджень, так і щодо практичного їх використання. Адже на сьогодні для нашої держави, як ніколи, потрібні внутрішні ресурси для здійснення масштабних перетворень в Україні. І саме ці ресурси при правильній реалізації може надати тіньова економіка, яка проте реально загрожує національній безпеці та демократичному розвитку нашої держави. А значні її масштаби негативно впливають на обсяги та структуру ВВП, гальмують будь-які соціально-економічні перетворення, знижують темпи розвитку вітчизняної економіки.

Серед причин, які призвели до значного поширення тіньових відносин в економіці України, можна виділити такі:

1) значне завищення ставок податків;

2) досить складний і заплутаний механізм адміністрування податків. Цей пункт, як і попередній, створює ґрунтовне джерело для фінансового наповнення відносин у тіньовому секторі вітчизняної економіки;

3) значна суперечливість та дублювання законодавчої та нормативно-розпорядчої бази в окремих секторах правовідносин, що створює передумови для можливого «лавірування» між нормативно-правовими актами суб'єктами правовідносин в економіці;

4) недовіра організаційно-інституціональних механізмів антикорупційного законодавства. У нашій державі було прийнято багато нормативно-правових актів та загальнодержавних програм у сфері боротьби з корупційними явищами, але кардинального впливу на правовідносини реалізувати вони так і не змогли;

5) неефективність функціонування судової та правоохоронної системи;

6) нестабільність законодавства у сфері адміністрування податків. Певна системність у цьому питанні все-таки була досягнута з прийняттям Податкового кодексу України, але навіть після його ухвалення неодноразово змінювався порядок нарахування та обчислення податків. І навіть у пришвидшеному порядку вводилися нові збори (військовий збір);

7) значна бюрократизація державного апарату та складність погодження ним дозвільної документації. Труднощі у боротьбі з цими явищами полягають у реальній можливості корумпованих структур та конкретних осіб, що мають певні владні повноваження, перешкоджати намаганням проникнути у сферу їх протиправної діяльності, а також неготовності правоохоронних органів боротися з цим;

8) негативні очікування населення і виробників товарів, робіт та послуг в умовах тривалого періоду політичної невизначеності у державі, економічної кризи та значне прискорення інфляційних процесів в економіці України;

9) практична відсутність структурних перетворень у державі, оскільки не були прийняті основні законопроекти щодо проведення кардинальних реформ судової, податкової та пенсійної систем;

10) непоодинокую в українському суспільстві є думка про те, що у зв'язку зі зникненням багатьох промислових підприємств після розпаду СРСР та значним падінням конкурентоспроможності вітчизняної економіки її тінізація виявилася єдиним способом збереження як цілих підприємств, так і робочих місць, а також належного рівня доходів для значної частини населення України.

Дійсно, виведення діяльності підприємств із «тіні», а також припинення ними виплати заробітної плати власним працівникам «у конвертах» – це і є одне з найскладніших завдань економічної політики сучасної України. Необхідність у реалізації даного процесу досить часто обговорюється в публікаціях, але і до сьогодні відсутні дослідження щодо того, наскільки згубним для економіки в цілому виявилася її часткове переміщення в «тінь». Не потрібно забувати, що у розвинених державах світу тіньову економіку також не вдалося побороти – у державах-членах Європейського Союзу її рівень поширення не опускається нижче 10 %.

Серед наслідків, до яких призвело поширення тіньових відносин у економіці нашої держави, можна виділити такі:

1) криміналізація процесів у суспільстві;

2) значне поширення корупційних діянь;

3) неможливість належним чином забезпечувати правовий захист громадян та суб'єктів господарювання;

4) створення негативного міжнародного іміджу держави;

5) обмеження економічних відносин українських підприємств із зарубіжними партнерами;

6) зниження рівня податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів;

7) скорочення внутрішніх інвестиційних ресурсів у зв'язку з неможливістю відкритого витрачання тіншовими структурами прихованих доходів і переміщення їх до інших держав;

8) зменшення інтересу інвесторів до розвитку виробничих потужностей на українських підприємствах;

9) стримування євроінтеграційних процесів в Україні.

Тобто наслідки поширення тіншових процесів в економіці України є досить значними. А рівень вітчизняної фінансової безпеки є досить низький і продовжує знижуватися. Єдиним виходом із ситуації, що склалася, є широкомасштабне комплексне проведення детінізації економіки нашої держави.

Детінізація передбачає вихід з «тіні» економічної діяльності завдяки створенню досить сприятливих умов для ведення легальної економічної діяльності. При проведенні детінізації максимально враховуються інтереси суб'єктів економічної діяльності. Детінізація розуміється як процес зменшення обсягів тіншової економіки через створення цілісної системи дій, спрямованих на подолання та усунення причин і передумов функціонування тіншової економіки, або залучення нелегально отриманих доходів у легальну економіку. Україна у сфері стимулювання детінізації мало чим відрізняється від інших держав.

На сьогодні детінізація є одним з провідних завдань для підвищення рівня фінансової безпеки та створення умов сталого розвитку нашої держави. Сутність питання детінізації економіки є не менш суперечливим, ніж сама тіншова економіка. Відсутність у державі конкретного плану заходів щодо боротьби з тіншовою економічною діяльністю унеможливило ефективне вирішення цієї проблеми. Досить слушно було б звернутися до пропозицій, які розроблені В. М. Поповичем [4]. Запропонована ним теорія детінізації вітчизняної економіки, хоча й акумулює в собі поняття міждисциплінарного характеру, проте акцентує увагу на правовій складовій боротьби з тіншовою економікою.

Детінізація, як і тіншова економіка, – це досить складні багатоаспектні явища, їх важко структурувати в єдину інформаційно-аналітичну систему, яка б могла стати основою розробки державних заходів протидії тінзації економіки нашої держави. Найкращим виходом з цієї ситуації було б створення привабливого економічного режиму як для національних, так і іноземних суб'єктів правовідносин. Однак нині це досить непросто зробити, оскільки в Україні вже існує кризова ситуація в економіці. Також нещодавно наша держава приєдналася до ряду міжнародних фінансових, економічних і політичних організацій, і вона є досить обмеженою у своїх діях певними зобов'язаннями перед цими

організаціями.

У нашій державі тіншова економіка має місце у багатьох сферах економічного життя, тому боротьба з даним явищем потрібно комплексно. Водночас існує уніфікований, прийнятний для детінізації всіх галузей економіки механізм – це сфера адміністрування податків, оскільки податки та система оподаткування охоплюють усі економічні сфери функціонування українського суспільства. Оподаткування є об'єктивним явищем, яке через втручання керівництва держави забезпечує виконання функцій останньої. А головною причиною значного поширення тіншової економіки є різниця між сумою грошей, що сплачує особа за здійснення нею економічної діяльності, та фактичним її вирашем.

Дійсно, важливим фактором, що фінансово «живить» тіншований ринок, є недосконалість і переважно фіскальний характер податкової політики, а також нестабільність її законодавчої бази. Чинне податкове законодавство України не завжди стимулює суб'єктів ведення господарства інвестувати капітали в легальну економіку. А податкове навантаження у нашій державі перевищує цей показник у групі сусідніх держав [5], це стимулює приховування реальних обсягів економічної діяльності, виведення її у «тінь». Потрібно відзначити, що обтяжливість податкової системи України визначається не завжди величиною податкових ставок, а досить часто нерівномірністю податкового навантаження на суб'єктів господарювання, заплутаністю і нестабільністю податкового законодавства. Таким чином, наявні недоліки податкової системи України стримують процеси збільшення інвестицій в економіку нашої держави, а це гальмує зростання виробництва та знижує рівень вітчизняної фінансової безпеки держави.

Саме на досягнення позитивного у даній сфері результату спрямована Концепція реформування податкової системи України [6], яка підготовлена Кабінетом Міністрів України. Вона має на меті впровадження кардинально нового механізму податкового адміністрування, оптимізацію кількості податків. У запропонованій Концепції міститься також декілька моделей реформування податку на доходи фізичних осіб та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне страхування. На думку Голови Державної фіскальної служби України І. О. Білоуса, запропонована Концепція значно сприятиме боротьбі з «тіншовиками» [7].

На наше переконання, Концепція є досить цікавою і змістовною, але у майбутньому виникнуть значні системні проблеми з упровадженням окремих її елементів. Крім того, нестабільність вітчизняного законодавства сприяє тому, що тіншова економіка продовжує набувати організованого характеру, використовує різні форми протиправної діяльності. Також ще не створено чіткого механізму міжвідомчої координації у вирішенні поставлених завдань. Водночас каральні дії з боку контролюючих органів не припиняють тіншові операції, а надають їм більш складних форм. На нашу думку, подальше обмеження впливу тіншової економіки не може базуватися лише на силових методах, бо вони